

Humor kod Srba

POVODOM 30-GODIŠNJICE "JEŽA"

Smisao za humor u Srba javlja se još u narodnim pesmama, pevanim uz gusle, u narodnoj pripovesti a napose u "pošalicama", u stvari šalama, koje su pričane i prepričavane obično na "selima", o slavama, mobama i u predahu na seoskim igrankama. Po zaslugama taj drevni naš humor, ma koliko bio on "naivan" u odnosu na današnji vid produhovljene i fino izatkane satire "bezbolnim žaokama", mogao je da se uporedi sa pesmom i da udje u narodnu poslovicu pored nje: "Šala nas je održala, njojzi hvala".

Malo je naroda u istoriji sveta koji su u danima kada mu je najteže bilo, pravio šale na temu zle sudbine, kao što je činio to srpski narod. Sam taj smisao utoliko je dostojniji pošte i priznanja, što je isključivo bio kazivan živom a ne pisanom, odnosno štampanom reči. Jer, tek kada se Srbija malo oslobodila Turaka i pridigla glavu, oformljena je prva štamparija. Sa prvim štampanim spisima, takoreći, javljaju se u Srba i prvi humoristični listovi. I tu je malo naroda koji mogu da navedu kao istorijsku činjenicu, - kao što mogu to Srbi - da je u ~~xxx~~ svom naizmeničnom mukotrpnom sužanjstvu, imao preko stopedeset humorističkih i satiričnih listova.

Većina ovih listova javljaju se prvenstveno u Beogradu. S jedne strane to su opravdavala retka štamparska sredstva - čak su i u Beogradu dugo bila oskudna - a s druge strane, sposobni pisci, organizatori pa i idejni nosioci tih pojava, živeli su i bitisali uglavnom u glavnom gradu malene Srbije.

Da je to tako, najbolje ilustruje činjenica da je Beograd tako reći pod Turcima mogao da kaže da ima svoj samonikli, beogradski - i ničiji drugi - humor. Iz tog starog beogradskog humora. Čiča Ilija Stanojević naš potnati glumac i pisac, i crpao
~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~

"ugursuzluke", "čarlame" i "Šege" i stavljao ih u usta - i u dela - svojih brojnih junaka.

Malo je verovatno da su one retke i daleko starije nacije, pominjane kao "kolevka humora" (kao naprimer Francuzi!) tako duhovito i sočno, a što je glavno i tako uspešno, ismejali onovremenske ćiftinske naravi i običaje, cincarsku "globadžijsku čaršiju - sirotinjsku derikožu - kao što je to slučaj beogradske cincarije, ismejane od onih koji su tada bili više gladni nego siti, ali i pored toga orni za "čarlamu" i britku satiru.

Istina rasprostiranja humora - otuda ona izreka "da Srbin ume vic da uhvati i u letu!" - doprinela je i uža Srbija, a naročito gradovi: Kragujevac, Niš, Zaječar, Užice i još neki.

Prirodno je, da humor ne bi imao prosperiteta da sam naš narod nije voleo i ne samo voleo x nego i razumevao šalu! Uz to, kao jedna od najvažnijih komponenti je nesumnjivo i činjenica da je srpski narod slobodoljubiv i da mu je svako izvrgavanje ismejavanju ("a, ismejavanje - ubiha!" kažu Francuzi (svega što je neljudsko, otimačko, beskičmenjačko, malodušno i kukavično. Otuda mnogi naši stari listovi po svojoj sadržini zadivljuju upravo svojim fantastičnim smislom ne samo za humor kao takav - za vic radi vica - već za tačno usmereni humor, uvek sa tačno izabranim ciljem isračunatim ne samo "da nasmeje" već i da opauči".

Sve su to okolnosti koje samo sobom objašnjavaju otkuda tako rekordan broj humorističnih listova u jednoj malenoj stradalničkoj zemlji. Tome još kada se doda da je glavni pokretač te vrste javne kritike (kroz humor) oduvek u Srba bila ona prirodjena borbenost koja mu od Kosova još nije dala moralno pravo da klone ili poklekne.

Tu svetlu tradiciju koja je večno u Srbiji produbljivaća taj smisao za humor čitave jedne nacije. sačuvao je i "Ošišani jež" kao i današnji "Jež" i sa njom, svetla lika, ušao u tridesetogodišnji svoj jubilej.

Interesantno je da se ove godine poklapaju dva značajna jubileja naše humoristične štampe, sto godina od pojave prvog humorističkog lista kod Srba i trideset godina humorističkog lista "Jež" ("Ošišanog ježa").

Godine 1865. počeo je da izlazi u Beogradu šaljivo-satirični zabavni list RUČA. List je izlazio jedanput nedeljno, pod uredništvom M.Dj.Djelaševića. Poslednji broj izišao je 1872.

Prvi humoristični list Srbije, beogradska RUŽA okupio je, pored ostalih, ozbiljne književnike kao što su bili Djordje Maletić i Matija Ban. U listu je bilo vrlo malo šala.

RUŽA je i liberala i naprednjaka i zbog njenog stava nazivali su je pamfletističkim listom. List je pisan u obliku zabavno-književnog štiva, štampan u 2.000 primeraka formata 25 x 32 (uobičajen format za ono vreme a neuobičajen tiraž).

Odmah posle pojave RUŽE javljaju se niz listova sa humorističkom sadržinom kao DANGUBA (list za zabavu i šalu u 1868). Ovaj list nije ostavio nikakve pisane tragove za sobom a 1871. pojavio se VRAGOLAN, "list za šalu i satiru", koji je za ondašnje prilike bio napredan sa zadatkom "političkog i društvenog preobražaja celog srpskog naroda". Pisan je književnim jezikom i među svoje saradnike ubrajao je i Djuru Jakšića sa pseudonimom TEMELJKO. Odmah zatim se pojavio list šaljivo-humoristični list REŠETO, imao je 3000 pretplatnika a pisao je o skandalima iz privatnog života mnogih građana. Ovim se može objasniti njegov veliki tiraž. REŠETO je imao veliki broj dopisnika iz raznih gradova Srbije a zapaženi su dopisi iz Šapca, Smedereva, Kragujevca i Negotina. Odmah iduće

godine, 1872, pojavljuje se list za satiru i književnost VRZINO KOLO. Štampa se na običnoj novinskoj hartiji a izdaje i uređuje Petar Perinović. List je imao oglase, po čemu se može zaključiti da je bio materijalno obezbeđen. Inače je, po tadašnjem običaju uglavnom donosio veoma dugačke napise u kojima je čsto uzima u zaštitu socijaliste. Saradjuvao je i Milovan Glišić prevodima sa ruskog. Zanimljivo je napomenuti jednu ispravku u listu kao ilustraciju ondašnjeg doba: "direktor pogrešio, pa bi hteo da baci krivicu na slagrača. Nego, vi čitaoci, izvolite popravite ove pogreške, pa ja ću s njime već računati. Slagrač".

Koncem devetnaestog veka ispunjena su pojavom niza brojeva listova za šalu, satiru i zabavu STRAŠNI SUD, DOMIŠLJAN, SLOBODNJAK, FENJER. Što se tiče "Fenjera" - "list za šalu i satiru" izlazio je u Smederevu 1875. Glavno obeležje je u tome, što je ovo prvi humoristički list Srbije koji nije štampan u Beogradu. Kažu da je inicijator, za pokretanje bio Branislav Nušić u zajednici sa Bdinom. Zatim av pojavljuju listovi kao BOMBA, DJAVOLAN, DOMIŠLJAN, DARBMAR, STARI DOMIŠLJAN, ČOSA, BRKA. Ovaj list je počeo da izlazi u Beogradu 1882. i sa nekim prekidima (u prvom svetskom ratu a i u intervalu između dva svetska rata). On je izlazio sve do pojave "Ošišanog ježa" a zadnjih godina pokušao je čak i da se podmladi sa nazivom MLADI BRKA. List je donosio mnoštvo dopisa i dugačke napise i pesme o aktuelnim crkvenim praznicima. MLADI BRKA je često bio na granicama pornografije. Zatim se pojavljuju i listovi kao TELEFON, ERA, ZVRČKA, GRBONJA, BIČ, STRELA, ŠALJIVČINA, ~~XXXXXX~~ GEDŽA. Kada je reč o ovom listu ~~xx~~ ~~xx~~ mora se pomenuti da je već na početku doprineo svojoj popularnosti verovatno zbog naslova a možda i zbog toga što je u početku štampan na boljoj satiniranoj hartiji "sa slikama",

u prvom periodu izlazio i okupio veliki broj saradnika iz redova opozicije. Svojim mestom u istoriji štampe "GEDŽA" je doprineo ^{pojave} da se/ listovi kao MOLJAC, RABOŠ, ŠILO, ČEPRKALO, DJAVOLOVI ZAPISNICI (izdanje "Kragujevačke muzičke družine") zatim KUKUREK, SATIR, SELJA, DOKTOR ČOSA - list za šalu i zbilju, vanredno izdanje MALOG ŽURNALA. Posle toga pojavljuju se listovi sa zvučnim naslovima kao ZORT, TOPUZ, STRADIJA. Što se tiče " ", koja je izlazila u Beogradu 1904 godine na 8 strana, malog formata, četvrtkom i nedeljom. Urednik je bio Radoje Domanović tako u ono doba među Južnim Slovenima. Ovo je prvi satirični list koji je zbog svojih napisa bio često puta zabranjivan. Kao posledica protiv teksta a na stranicama često puta se pojavljivala belina preko koje je stajalo "ZABRANJENO". List je u nekim pojavama u društveno političkim odnosima "javi u hijerarhiji", o tobožnjim atentatorim o "seljačkoj slozi" i o koncesijama stranim firmama, o pametnim skupštinama i o kralju kome podvaljuju jer mu poklanjaju hiljadu hektara oranice s kojim će docnije morati grdno da se muči. Čitav broj STRADIJE ispunjavao je lično Radoje ~~Radoje Domanović~~ Domanović. Nje su kao satiričara poredili sa Sviftom a po izvesnim osobinama stavili ga i iznad njega. On je bio satiričar demokratske levice. Za vreme u kome je pisao on je bio najhrabriji i najpopularniji javni radnik. Domanović je u STRADIJI i ODJEKU napisao čitav niz satiričnih pripovedaka i alegorija, u kojima su snažno žigosani nedostojni savremenici i žalosne političke prilike. Svojom satirom doprinosio uzdizanju javnog morala uz objektivne kritike Obrenovićevske i Karadjordjevićevske Srbije mogla je imati STRADIJU. Domanovićeve satirične pripovetke predstavljaju moralnu karakteristiku doba u srpskom društvu i istovremeno označavaju početak stvaranja jednog novog književnog roda u srpskoj književnosti. List STRADIJA imao je i oglasni deo. List se nije ugasio zbog materijalnih razloga već usled progona tadašnjih vlastodržaca.

Posle nestanka STRADIJE pojavljuju se listovi: HUMOR, KIĆA, DJAVO, VODENI CVET (organ Trojičkog sabora, izlazio za vreme trajanja sabora na Adi Ciganliji. izlazio je za vreme novinarskog kongresa 1908. Objavio je mnoga zanimljiva zapažanja sa ove značajne manifestacije, bio veoma dobro opremljen, imao je i ozbiljan deo sa detaljnim planom proslave. List je imao veoma zanimljive, duhovito opremljene oglase, koji takodje svedoče o organizatorskoj sposobnosti Srpskog novinarskog udruženja.

Zatim se pojavljuju i šaljivi listovi: ZVONO - društveno-političko-humoristični list. ZVONO je pokrenuo ~~PAVLE~~ Pavle Ranković 1908. godine, kao politički dnevni list, a docnije ga je pretvorio u šaljivi nedeljni, sa malim prekidom izlazio sve do pred Drugi svetski rat.

U daljem periodu se pojavljuju listovi kao RAKETLA, SERENISIMUS, SPADALO, VIC. Ovaj humoristično-satirični list prvo kao besplatan dodatak NOVOSTIMA 1913-1914. a zatim kao nedeljni list izdavao je Brana Cvetković a on je bio i glavni ilustrator, pisac tekstova i karikatura. Pred sam rat izlazi ERA u Užicu - list za ozbiljnu šalu i kiselu zbilju. List je zajedljivo reagovao na mnoge postupke vlasti kojima su sputavane građanske slobode. Imao je oglase, a kad bi umro neko od istaknutijih ljudi, istomišljenika, donosio je i čitulje u ozbiljnom tonu.

U razdoblju kada je napaćena Srbija ratovala, i onda je srpski narod tražio oduške u humorističkoj štampi. Tako u balkanskim ratovima (1912-13) pored informativnih listova koji su izlazili u Beogradu, pojavljivali su se i humoristični listovi koji su po spoljašnosti malo ličili na štampane novine. Oni su imali i uvodne članke i sve druge rubrike kakve imaju ozbiljni listovi, ali je njihovo glavno obeležje bilo da su pisani rukom.

Naravno, ti listovi su izlazili u 50-80 primeraka. Ovi listovi su pisani su hektografskim mastilom i prenošeni na specijalnu smesu, takozvane šarolografe. Pojava humorističkih listova na frontu (verovatno prvi slučaj u svetu) pomagalo je ratnicima da otklone nostalgiju za domom, ali ovi listovi su često imali i ozbiljnije pretenzije da žigošu negativne pojave, kao u rovovima, tako i u dubokoj pozadini. Na žalost, mali broj šaljivih novina je sačuvan iz tog ratnog doba, što je i razumljivo s obzirom na njihov tiraž. O nekim se ne zna samo da su izlazili na određenom delu fronta, a nisu sačuvani osnovni podaci o njihovom ugledu, o urednicima, o problematici koju su tretirali. Prvi list ove vrste (naravno, po mom saznanju) pojavio se u rovovima ispred opsednutog Jedrena. Zvao se KADIKEJSKI GLASNIK. Izdavali su ga vojnici Timočke divizije prvog poziva. On je uskoro dobio konkurenciju u listu MUTNA MARICA. U drugoj situaciju, a u ratu, ispred Skadra, takodje u ~~robovima~~ rovovima pojavljuju se šaljivi listovi: prvo list KOMARAC a docnije se u Drinskoj diviziji drugog poziva pojavio se list KAKARIĆ (dobio je ime po planinskoj gredi što vodi od Lješa ka Skadru).

Tokom svetskog rata izlazio je jedan šaljivi list sa brojnim nazivima. To su bile novine koje je pokrenulo nekoliko četnika Tankosićevog rudničkog odreda. Glavni urednik je bio Jevrem Gerasimović. On je smatrao da će novine biti zanimljivije ako menjaju naziv iz broja u broj. Tako se dogodilo da su od 1914-15. godine izišli sledeći listovi:

DUM-DUM, nezavistan organ međunarodnog pacifističkog saveza za novosti, žensko pravo glasa, umetnost i zaštitu životinja. Vlasnik mu je Konzorcijum za eksploataciju Palate mira; urednik Jevrem Gerasimović, ordinira od 3-4 i leči uspešno sve bolesti plajvaza; odgovorni urednik: neodgovorni čitaoci.

Neplaćena pisma ne primaju se, a rukopisi se ne čitaju. Uredništvo se nalazi u Grand hotelu na ručku, kod Ksenofona na večeri, a kod Čose u svako doba noći. Štamparija u gornjem džepu "urednikova šinjela".

Redjaju se naslovi: GRANATA, KACA, ZAGREBAČKI GLASNIK, ULTIMATUM, POZADINA, JEVROPLAN, FUTURISTA, PALJBA KARTEČOM, STRATEGIJSKI RAZLOZI, MITRALJESKE VESTI, NEVEN CVEĆE, PROPELER, HLADOVINA, NEUTRALNI GLASNIK, KOMORDŽIJSKI GLASNIK, ZABUŠANT. Tako je izišlo tridesetak brojeva. List je izlazio na celom tabaku, ili na polutabaku, a na dva a nekad i na četiri strane, u nekoliko brojeva. Kad nije bilo dovoljno materijala, ostavljale su se beline da bi se imao utisak da je list cenzurisan. Bilo je mnogo više dopisa sa fronta nego iz pozadine, jer su, po tvrdjenju urednika, pozadinci pisali bezobrazne članke koji su morali da idu u koš. List se prodavao pošto se pogodi. Na ime pretplate primano je sve što se može popušiti, pojesti i popiti; kad je uredništvo slistilo pretplatu, zavedena je pretplata u novcu: do demobilizacije banka ili petofranka.

Za ulazak u Skadar u oktobru 1915, godine pripreman je jubilaran broj. Nažalost, taj list se nije imao na čemu štampati jer je komordžija zvani Žapče još u Peći, iz neupućenosti onu hektografsku smesu strpao u manjerku, pa došao pirnač, vodu i šećer i to sve skuvao. Tako se dogodio jedinstveni slučaj u svetu da je jedan čovek pojeo - štampariju.

Šaljivi listovi izlazili su i na solunskom frontu. Iz ovog perioda zabeležena su četiri lista: ZOLJA - list za skraćivanje evropskog rata. SEĆAŠ LI SE - list pokrenut od četiri lista radi šale i vica. Ovaj list je izlazio pri štabu I armije. LOGORSKA KLEPETUŠA - izlazio je sa motom: "Magare ot potsmeh ne umira". MATRAKUKA - organ srpskih muhadžira - pravi srpski duhov-

ni organ za smešno.

Posle prvog svetskog rata kako su nicali političke partije tako su se pojavljivali i njegovi humoristički organi. Prvo je poznati glumac i humorista Brana Cvetković stupio na humorističnu scenu sa prilogom dnevnog lista EPOHE. Bio je to satirično-humoristični dodatak VIC. Novo nastala situacija inspirisala je mladog novinara Mošu S.Pijade da se 1920 pojavi sa listom CRVENI SMEH. Ovo je prvi humoristični list koji se štampao ćirilicom i latinicom u Beogradu, na satiniranoj novinskoj hartiji, lepo grafički opremljen i bogati ilustrovan. Moša S.Pijade je davao najveći broj priloga - pisanih i crtanih. Prvi broj je izišao 6. maja 1920. godine, a ne za 1. maj, kako je bilo predviđeno, jer je zakasnio (zbog tehničke nespreme beogradskih cinkografija). Već na naslovnim stranicama CRVENOG SMEHA je ukazivao na svoje osnovna stremljenja. U prvom broju naslovnju sliku je ispunila masa radnika i seljaka, iznad kojih se viorila crvena zastava. U docnijim brojevima prve strane su bile posvećene obespravljenim invalidima i gladnoj deci radnika. List gotovo nije ni imao pravog humora već je sav bio ispunjen satiričnim napisima i ilustracijama. Izašlo je svega šest brojeva.

Posle ovoga redjaju se listovi: BAJACO i JEŽ (ovaj "Jež" je izišao svega 6 brojeva i nema veze sa današnjim JEŽOM niti predratnim OŠIŠANIM JEŽOM). HUMOR, BITANGA, FIGARO, GNJAVATOR ŠIBALO? VESELA ZEMLJA, VESELE NOVINE, ŠUŠ-MUŠ, ZLATNA ŠALA, KOŠAVA, SMAK SVETA, DERT (potpuno pornografski list), DRNDALO, HA-HA, ČIČAK, ZOLJA, VRLO VAŽNO, PROMAJA, INSPEKTOR JOCA, SMEH, BELA VRANA, BEOGRADSKE NOVOSTI, HUMOR, ŠALJIVI DERT, ČATA, UAAA, BREZOVA METLA, DRENOVA BUDŽA, MUNJA.

U Kragujevcu 1935. godine ZAVRZLAMA u kojoj je saradivala grupa naprednih omladinaca. List je napadao korupcionaše i

~~XXXXXXXX~~

aferaše, naglasio fašiste razne i nije ni poštdeo poslanike i političare iz Šumadije. Često se na njihovom udaru nalazio i Ured za osiguranje od koga radnici nemaju nikakve koristi. List nije imao ilustracije, ali je ipak bio zanimljiv zahvaljujući živom prelomu. List je imao i oglasni deo i izašlo je svega pet-šest brojeva. Kao vlasnik i odgovorni urednik u početku potpisivao je Ljubiša Manojlović.

Godine 1935. kada su se političke prilike u Jugoslaviji donekle usmeravale u pravcu Narodnog fronta i kada je talas naroda zahvatio protiv rata i fašizma jedna grupa beogradskih novinara na čelu sa urednikom POLITIKE Dobrosavom Kuzmićem u svojstvu predsednika Jugoslovenskog novinarskog udruženja, pokreću nedeljni humoristični list OŠIŠANI JEŽ.

Čim se pojavio u Beogradu, istoga dana pala je opštinska uprava. U znak zahvalnosti razdragani beogradski žitelji prosto su ga razgrabili tako da je još iste večeri "Ošišani jež" formalno nestao... Rodio se bez velikih komplikacija. Olakšavajuća okolnost bila je ta što se rodio - ošišani Otuda je novorođenče možda ličilo više na ošureno prase nego na ježa, ali to mu ne smeta mnogo pošto ne misli na konkurs za najlepšu bebu... Tako je "Ošišani jež" sam sebe pozdravio i predstavio svojim čitaocima u svom drugom broju... Rodio se u tadašnjoj kafani "Ginić" u kojoj su se okupljali svi napredniji novinari onog doba. Na krštenju je dobio ime "Ošišani jež". "Jež" zbog bodlja na koje će naticati režimlje, a "ošišani" jer se opravdano pretpostavljalo da ga cenzura neće ubrojati u svoje ljubimce. Tvorci "Ošišanog ježa" bili su, pored ostalih: Pjer Križanić, Brana Cvetković, Miliwoje Predić, ^{Mića Dimitrijević,} Živojin Vukadinović-Bata, Brana Dimitrijević-Brandim, Sabahađin Hodžić i Dobrica Kuzmić. Međutim, ~~znog~~ krug saradnika bio je mnogo širi.